
КІРДАН О.Л.

кандидат педагогічних наук,
доцент, докторант,
Уманський державний
педагогічний університет імені
Павла Тичини,
м. Умань

МЕХАНІЗМ ВІТЧИЗНЯНОГО ВНУТРІШНЬОУНІВЕРСИТЕТСЬКОГО УПРАВЛІННЯ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ

Досліджено механізм внутрішнього управління у вітчизняних університетах першої половини XIX ст. Окреслено повноваження ректора та декана як адміністративно-управлінського персоналу вищого навчального закладу. Проаналізовано повноваження органів громадського самоврядування університету, а саме колегіальних органів: ради університету, правління, факультетської ради та університетського суду. Акцентовано на трансформації їхніх повноважень у зв'язку із розробкою та запровадженням університетських статутів 1804, 1835 рр. На основі аналізу механізму внутрішнього управління університетами та самоврядних засад у XIX ст. виокремлено етапи його трансформації.

Ключові слова: історія вищої освіти, університетський статут, внутрішньоуніверситетське управління, автономія, попечитель, ректор, рада університету, правління, факультетські збори, декан.

Исследован механизм внутреннего управления в отечественных университетах первой половины XIX в. Определены полномочия ректора и декана как административно-управленческого персонала вуза. Проанализированы полномочия органов общественного самоуправления университета, а именно коллегиальных органов: совета университета, правления, факультетского совета и университетского суда. Акцентировано на трансформации их полномочий в связи с разработкой и внедрением университетских уставов 1804, 1835 гг. На основании анализа механизма

© Кірдан О.Л., 2014

внутреннего управления университетами и самоуправленческих начал в XIX в. выделены этапы его трансформации.

Ключевые слова: история высшего образования, университетский устав, внутриуниверситетское управление, автономия, попечитель, ректор, совет университета, правление, факультетское собрание, декан.

The mechanism inside the university administration in the national university of the first half of the nineteenth century is analyzed. Deals with the authority of the rector and dean as administrative and managerial staff of higher education. Analysis of the powers of the public authorities of the University, such as collective bodies: Council of the University Board, Faculty Council and University Court. The autor pays attention to the transformation of their responsibilities in connection with the development and introduction of university statutes in 1804, 1835. Based on the analysis of the internal control self universities and foundations during the XIX century singled stages of its transformation.

Key words: history of higher education, university charter, internally university governance, autonomy, Trustee, Chancellor, University of council, board, faculty meeting, Dean.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Актуальність статті зумовлена суперечністю між сучасним станом внутрішнього управління вищими навчальними закладами та потребою вивчення історії його становлення в Україні з метою пошуку оптимального та ефективного механізму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У сучасних наукових розвідках дослідження проблеми управління університетами ґрунтувалося, головним чином, на аналізі діяльності колегіальних органів управління, що детально висвітлено у роботах Л.Д. Зеленської, С.Т. Золотухіної [5; 6]. Принагідно зауважимо, що проблема механізму внутрішньоуніверситетського управління у сучасній історико-педагогічній науці не була предметом теоретичного та практичного аналізу.

Мета статті – з'ясувати механізм вітчизняного внутрішньоуніверситет-

ського управління та виокремити етапи його трансформації у XIX столітті.

Виклад основного матеріалу дослідження. В університетській історіографії неодноразово відзначалася своєрідна «циклічність» у розвитку ставлення держави до університетів. Ми погоджуємося з тим, що критерієм виділення циклів (етапів, періодів) можна вважати ступінь самостійності у внутрішньому управлінні (автономії), наданої університетам. Однак, з нашого погляду, доречніше та справедливніше говорити стосовно внутрішнього університетського управління у вітчизняних вищих навчальних закладах XIX століття як про наданий державою ступінь дозваної ініціативи.

Згідно загальноновизнаних тверджень переломні моменти традиційно йменувалися реформами (початок XIX в., 1863 р.) і контрреформами (1835, 1884 р.р.). За дослідженнями М. Сперанського, який особливо детально проаналізував державну освітню політику та вказував, що історія універ-

ситетів утворює собою «жорстке коло помилок», породжене свідомою політикою держави, яка побудована як модель взаємин з університетами типу «гри кішки з мишкою» [14, с.14-15].

Проблеми внутрішньоуніверситетського управління та університетської автономії були одвічним «наріжним каменем». Загальну схему трансформації механізму внутрішнього управління вітчизняними університетами та самоврядних засад за досліджуванний період XIX ст. можна представити наступним чином:

1 етап – практично повна організаційна та навчально-наукова автономія університету за німецьким зразком на початку періоду, яка була закріплена статутом 1804 р.;

2 етап – поглинання автономії університетів максимальною централізацією владних повноважень попечителями навчальних округів і міністром та його законодавче закріплення у Загальному статуті Імператорських університетів 1835 р.;

3 етап – відновлення на нових засадах автономії університетів у «період великих реформ» (Статут 1863 р.);

4 етап – контрреформа внутрішньоуніверситетського управління та закріплення її положень у статуті 1884 р.;

5 етап – пошуки ефективного механізму внутрішнього управління вітчизняними вищими навчальними закладами наприкінці XIX – на початку XX століття.

Відзначимо, що внутрішнє університетське управління пов'язане з університетською автономією. Спочатку автономія розглядалася як різновид академічних свобод – сукупності прав і привілеїв академічної корпорації викладачів і студентів, згодом еволюція університетів поступово призвела до відокремлення автономії від академічних свобод. Водночас зауважимо, що довгий час зміст цього поняття визначалося з точки зору співвідношення «державна – університетська» і зводилося до антитези «автономія – звітність» (під

автономією розуміли право керувати без контролю ззовні, а звітність – як обов'язок відповідати за свої дії перед державою). У XIX ст. до зазначеної формули додали третій компонент та видозмінили її наступним чином: «державна – університетська – людська». З погляду учених, це дозволило виділяти кілька форм академічної автономії: навчально-наукову (свобода викладання), субстанційну (право університету визначати свої цілі і програми діяльності), процедурну (право університету визначати засоби і методи досягнення цілей) [10, с.14-15].

Фактично, практика реалізації статутних положень про університетське самоврядування вже після прийняття Статуту 1804 р. та в наступний період свідчить про «ступінь дозованої ініціативи» в реальному внутрішньоуніверситетському управлінні, до того ж субстанційний рівень академічної автономії не передбачався, адже пріоритет у визначенні цілей залишався за державою.

У процесі дослідження теоретичних джерел ми з'ясували, що Статут Харківського університету (1804 р.) передбачав деякі можливості самоврядування: розподіл повноважень між головними університетськими органами – радою, правлінням, ректором, факультетськими зборами і деканами; наявність власного університетського суду; керівництво училищами округу [15].

Рада університету, згідно статуту, формувалася з професорів всіх відділень (факультетів) і ад'юнктів (помічників професорів), її головою був ректор університету. Загальне завдання ради (ученої ради, університетських зборів) зводилося до керівництва вченою частиною університету та навчального округу (§ 4). У коло повноважень ради входило: обрання професорсько-викладацького складу в університеті і училищах округу; пошук способів удосконалення викладання; щорічний розклад занять в університеті і випробувань; обговорення

пропозицій навчального керівництва; розгляд позовів, поданих правлінням університету [15]. Комплексний аналіз положень статуту дозволив виокремити функціональні можливості цього органу, а також ряд його обов'язків. Саме рада щорічно обирала ректора з наступним поданням обраної кандидатури через Головне Правління Училищ і міністра на затвердження Імператору і паралельно з ним – деканів з поданням кандидатур через попечителя на затвердження міністра народної освіти; рада розглядала щорічно всі рахунки університету, підписані касиром і бухгалтером, які потім направлялися з підписами членів ради та ректора попечителю. Самоврядні можливості ради були значними та трансформувалися в обов'язок звільняти з посади «недбайливих» чиновників, що обиралися нею, але за умови попереднього розгляду питання у правлінні та вирішенні його кваліфікованою більшістю в 2/3 голосів. Щодо навчального процесу рада університету також мала розглядати і затверджувати обрані професорами для читання лекцій керівництва (власної авторства або відомих у цій галузі знання вчених), що передбачало академічний контроль за викладанням. Кожні півроку рада повинна була звітувати перед попечителем по всіх сферах діяльності, які всіх стосувалися університету, а надзвичайних випадках передбачалися незаплановані рапорти.

Фактично, на законодавчому рівні детально врегульовано періодичність скликання університетської ради, передбачено можливість екстрених засідань, а також урочистих зборів; статут містив норми про порядок ведення справ у раді та детальну процедуру оновлення ради у зв'язку з конкурсним заміщенням вакантної професорської посади. Власне університетська рада представляла навчальний заклад у стосунках з владою і підлеглими навчальними закладами. Так, у Правлячий Сенат, до міністра народної освіти

або попечителя рада повинна була звертатися з поданнями або звітами, до підлеглих навчальних закладів і осіб – з приписами, підписаними ректором або одним з членів ради та секретарем.

Таким чином, рада університету дійсно наділялася певним спектром можливостей у внутрішньому управлінні вищим навчальним закладом.

Наступний колегіальний орган університету – правління, спроектоване як виконавчо-господарський підрозділ, який бере участь також в університетському суді. При здійсненні судових функцій в правлінні мав бути присутній спеціальний чиновник, який обирався в університеті – синдик. Визначенню місця правління в університеті, його компетенції присвячувалася спеціальна глава статуту. Концентруючи на собі виконавчу владу, правління призначало та звільняло «нижчих» господарських та поліцейських чиновників, значна частина його повноважень зводилася до використання грошових коштів, наданих університетам. Правління укладало можливі договори (підряду та ін.), розпоряджалося залишками казенних коштів, а понадштатні витрати могло здійснювати лише при розгляді їх доцільності радою та затвердження попечителем (якщо сума більше 500 руб.) і з інформуванням попечителя (якщо сума менше 500 руб.). Відзначимо, що Статут містив достатньо чіткий порядок звітності правління та визначав його склад.

Ректор мав статус одноосібного керівника університету та «охоронця благоустрою», за своєю посадою він міг головувати у всіх зборах і комітетах університету, на нього покладалася відповідальність за внутрішній порядок, виконання посадових обов'язків усіма особами в університеті, за дотримання законодавства й адміністративних розпоряджень. У статуті зафіксовано порядок обрання ректора, а також управлінські компетенції. Думка ректора в раді та інших універси-

тєських інстанціях мала вирішальне значення; у разі тяжкої хвороби, відсутності із поважних причин і смерті повноваження ректора на себе брав проректор. Статутами передбачалося також щомісячна звітність ректора перед попечителем з усіх питань, які стосувалися університету та училищ його округу.

Відділення університетів (факультети) мали свої колегіальні органи – факультетські збори. Питання, що підлягали їх розгляду були чітко окреслені: щорічний розклад факультетських занять; випробування на вчені ступені; розгляд промов, підготовлених для університетських урочистостей, і творів, рекомендованих до публікації за рахунок університету; обрання конкурсних завдань для студентів; розгляд питань витрачання сум, призначених на потреби факультету; розгляд пропозицій декана та ректора. Головував на таких зборах ректор і, звісно, – декан. Повноваження деканів чітко не фіксувалися, згадувалося лише про порядок їх обрання і значення при проведенні випробувань на вчені ступені.

Таким чином, надавши університетам певні можливості у внутрішньому управлінні, законодавчо (з різним ступенем чіткості і конкретності) розподілено їх між колегіальними та одноосібними органами управління навчального закладу.

Водночас зауважимо, що Статутом передбачалося три внутрішньоуніверситетські судові інстанції: ректор (одноосібно), правління і університетська рада. Суду ректора підлягали, без можливості подальшої апеляції, справи за скаргами в грошовій сумі, що не перевищує 15 руб.; за провини, які університетськими законами передбачали покарання у вигляді догани або взяття під варту не більш ніж на триденний термін. У випадках більш важливих (статути не конкретизував) ректор міг виносити рішення, але при незгоді з ним прохач звертався вже в правління як другу інстанцію. У прав-

лінні вирішувалися безапеляційно справи: а) за скаргами («позовами»), сума яких не перевищувала 50 руб., б) за провинам студентів, за які встановлене університетськими правилами покарання не перевищувало 14-денного ув'язнення під варту, в) за скаргами на чиновників університету, дослідження яких закінчувалося доганою або накладенням пені до 24 руб., г) за скаргами службовців щодо покарання, яке виносилося «для дотримання благочиння». У правлінні могли розглядатися скарги на ректора; справи і скарги щодо професорів, ад'юнктів та інших чиновників мали надходити сюди відразу (тим самим правління для перерахованих суб'єктів ставало першою інстанцією); правлінню ставилося в обов'язок досліджувати справи про «зухвалість студентів», навіть якщо питання вже було врегульовано. У разі особливих труднощів при прийнятті рішень до правління запрошувалися професори морально-політичного відділення і справа вирішувалася більшістю голосів. Натомість зазначимо, що у випадку незгоди із рішенням правління особа могла в 8-денний термін після винесення рішення звернутися у вищу університетську судову інстанцію – раду, а у випадках незгоди з рішенням ради – з апеляцією в Сенат.

Отже, університетський статут не тільки передбачав наявність власного суду, але за допомогою значної кількості процесуальних норм врегулював досить чітко «судові повноваження» і процедуру ведення справ у різних університетських судових інстанціях.

Вивчення історико-педагогічних джерел [2; 5; 6; 7; 14] засвідчує, що проявом самостійності університетів дослідники справедливо вважали керівництво училищами університетського округу, для чого в університеті створювався спеціальний училищний комітет. Статут університету (гл. XV), а також Статут навчальних закладів підвідомчих університетам від 5 листопада 1804 р. регламентували можливості університету як колегіального органу

з адміністративного управління навчальним округом. Однак, ця проблема перебуває у контексті центрального управління університетом та потребує окремого детального розгляду.

У сучасних публікаціях і дослідженнях управління вищими навчальними закладами постає питання про гарантії автономії як обов'язкових посередників між відповідними законодавчими конструкціями і реальними суспільними відносинами (практикою реалізації) [1; 10], серед яких особливе значення надають фінансово-економічним гарантіям. Достатньо складно аналізувати гарантування самоуправлінських можливостей в описуваний хронологічний період, і абсолютно очевидно, що статуту початку XIX століття таких не містили. Навіть визнаючи, слідом за дослідниками, наявність елементів самофінансування в галузі державного управління освітою, коли окрім сум, що відпускалися з державного казначейства та були зафіксовані у статуті, існували й інші джерела – доходи з майна навчальних закладів (земель, будинків і ін.), відсотки з капіталів та ін. З нашого погляду, окреслене вище не виступало фінансовою гарантією самостійності навчального закладу: майно, яким володів навчальний заклад понад державне фінансування, лише умовно можна назвати його власністю; набуття нових джерел доходів допускалося тільки з дозволу міністра; доходи із сторонніх джерел або власного майна поєднувалися із сумами державного казначейства в штатну суму, витрати з якої відбувалися за правилами, встановленими для витрачання сум державного казначейства [5].

Якщо простежити процес упровадження законодавчої моделі внутрішнього університетського управління початку XIX ст. у Харківському університеті, то виявимо, що вона була досить хиткою. По-перше, модель часто «відторгалася» реальною практикою, по-друге, вже незабаром самодержавна влада шляхом видання нових за-

конів стала вносити до неї зміни, по-третє, нечіткість ряду формулювань статуту породжувала труднощі на практиці і вимагала їх вирішення.

Аналіз історико-педагогічних джерел [5; 6] засвідчує, що в літературі описано багато випадків з архівів, які характеризують справжнє значення ради університету. Так, у 1812 р. рада Харківського університету, реалізуючи свої статутні повноваження, на підставі розгляду справи про суперечку курських вчителів, прийняла рішення про звільнення деяких з них. Міністром це рішення було скасовано і відраджено чиновника міністерства для перегляду справи. Університетська рада наполягала, відповідно до наданого їй за статутом права, на законності свого рішення і виступила з протестом. Суперечка дійшла до Комітету Міністрів, який наказав Харківському генерал-губернатору винести догану «професорам, які провинились», із вказівкою на можливе подання суду в подібних випадках [2, с. 14-17].

Поступове «згортання» самоврядних можливостей вітчизняних університетів у підсумку призвело до нової законодавчої моделі внутрішнього управління в них. Однак, прийняття університетського статуту 1835 р. передувала майже десятирічна підготовка, у зв'язку з чим вважаємо доцільним аналіз ряду положень запропонованих законопроектів.

Укладачі проекту Загального статуту чотирьох російських університетів 1830 р., який не отримав схвалення Державної ради і затвердження Імператора, надавали університетам в питаннях внутрішнього управління досить великі можливості. Ректор, як «безпосередній начальник університету», обирався б щорічно радою з ординарних професорів і затверджувався Імператором. Він контролював хід викладання, дотримання всіма особами в університеті своїх обов'язків, мав виняткове право головувати на всіх зборах і у всіх комітетах, за винятком апеляційної інстанції університетського

суду [11, арк.140-142]. Університетська рада, котру йменували в проекті «головним урядовим місцем в університеті», формувалася б з ординарних професорів (під головуванням ректора), передбачалося також наявність канцелярії ради. Серед різноманітних питань, що перебували у віданні цього органу, які багато в чому збігалися з положеннями статутів 1804 р., було передбачено розгляд подань факультетів з різних предметів і особливо – протоколів випробувань на отримання вчених ступенів [11, арк.110-114 (зв)].

До правління університету передбачалося також, як і раніше, ввести деканів і ректора, до канцелярії правління мали увійти синдик, секретар, касир, бухгалтер і канцелярські працівники. Повноваження правління розподілялись, по суті, між господарською і «поліцейською» сферами. Правлінню також надавалося право призначати та звільняти університетських чиновників [11, арк. 116 (зв)–120].

Університети проектувалися у складі трьох факультетів, на кожному з яких ординарні професори під головуванням декана входили до колегіального органу управління – факультетських зборів, компетенції яких дещо відрізнялися від передбачених статутом 1804 р. Декани обиралися б щорічно радою університету з наступним затвердженням міністром, а їхні обов'язки у проекті знову були чітко визначені [11, арк. 120 (зв)–128 (зв)].

Безсумнівно, як нововведення, що впорядковувало та розширювало б ступінь дозволеної ініціативи університетів у разі затвердження проекту та його реалізації на практиці, потрібно було б розглядати запропоновану укладачами нову організацію університетського суду. Зокрема, передбачалися дві судові інстанції: університетський суд (у складі декана юридично-політичного факультету, синдика і ректора як голови) і апеляційна інстанція (призначені радою університету сім професорів юридично-політичного факультету, з яких щорічно

повинен переобиратися головоючий). Окремий розділ проекту регламентував діяльність університетської поліції під керівництвом ректора.

Проведене дослідження архівних документів та нормативних актів надало змогу уточнити, що перероблений і відкорегований 14 вересня 1834 р. міністром народної освіти С. С. Уваровим проект містив вже деякі особливості внутрішнього управління університетом. Спеціальні нові два розділи проекту присвячувалися попечителю університету та його помічнику [12, арк. 1(зв)–3]. Вперше згадувалося, що попечитель повинен знаходитися в одному місті з університетом, відлучаючись тільки для огляду навчальних закладів округу; спеціально обумовлювалося, що в необхідних випадках він міг головувати в раді і правлінні університету.

До складу ради (під головуванням ректора) входили не тільки ординарні, а й екстраординарні професори, а її компетенція залишалася без істотних змін [12, арк. 3 (зв)–7 (зв)]. У компетенції правління особливих змін не відбувалося, зберігався розділ про училищний комітет як орган керівництва навчальними закладами округу [12, арк. 24 (зв)]. Суттєві зміни були внесені щодо визначення судових функцій університету. Так, залишився лише параграф про обов'язки ректора як голови правління «вирішувати всі незадоволення і сварки між особами, які належали до університету», повідомляючи, в іншому випадку, про це попечителю [12, арк. 24].

В основу переробленого в 1834 р. проекту Загального статуту університетів був покладений Проект статуту Київського університету, затверджений у листопаді 1833 р. (проте у ньому не передбачалося окремого розділу про помічника попечителя); тому щодо університету в Києві діяли положення про дворічний термін повноважень ректора, про керівництво училищами округу [3, с. СІ-СХХІІІ], чого вже не передбачав затверджений в 1835 р.

Загальний статут російських університетів.

Закріплена Загальним статутом Імператорських російських університетів 26 липня 1835 р. організація внутрішніх управлінських можливостей університетських органів в історіографії традиційно характеризувалася як реакційний відступ від принципів автономії. На відміну від статутів 1804 р., цей статут містив спеціальний розділ про попечителів, зобов'язуючи їх проживати в університетському місті. Попечитель міг головувати в колегіальних органах університету, вирішувати ряд фінансових питань, відпусток професорів та мав ряд інших повноважень [9, стб. 743–769].

Суттєвих змін зазнав термін перебування на посаді ректора та декана. Відповідно статуту, ректор обирався в раді з ординарних професорів терміном на 4 роки і затверджувався Імператором (§ 61), декани також обиралися на 4 роки з ординарних професорів (але на факультетських зборах) і затверджувалися міністром (§ 68).

Університетська рада формувалася з ординарних і екстраординарних професорів, її головою також був ректор. Повноваження ради зводилися переважно до обговорення питань викладання і його удосконалення, хоча за нею зберігалось право обрання ректора, почесних членів, кореспондентів, професорів і ад'юнктів, призначення та звільнення лекторів та вчителів університету. Затвердження професорів на посаді здійснювалося міністром, який мав право призначати професорів і ад'юнктів на свій розсуд. Таким чином, статут вирішував питання про формування професорських кафедр двояко: і шляхом реалізації самоврядних можливостей університету, і шляхом владних рішень міністра.

Обов'язки правління (у складі ректора, деканів та синдика) новим статутом ускладнювалися: крім численних господарських функцій, цей орган отримав ряд поліцейських повноважень. Однак, зовсім скасовуючи су-

дові повноваження університетських органів, статут майже без змін залишив проаналізований нами параграф переглянутого в 1834 р. проекту про обов'язки ректора щодо вирішення внутрішніх конфліктів. «Найближчим охоронцем» по частині поліції був езекутор, у віданні якого перебували всі університетські чиновники. Водночас університети втрачали значення колегіального органу керівництва навчальними закладами округу, так як це увійшло у виняткову компетенцію попечителя.

Історико-педагогічний аналіз змісту та особливостей внутрішнього управління в університетах відповідно до статуту 1835 р. дозволив зробити висновок щодо нових акцентів в університетській політиці держави. Посилення ролі та збільшення повноважень попечителя істотно вплинуло на обмеження університетського самоврядування, що стало підґрунтям для критики та осуду статутних норм і положень більшістю дослідників різних епох. Вони заявляли про відхід російських університетів від своїх початкових прототипів – німецьких університетів. Однак, В. С. Іконніков зазначав, що статут 1835 р., складений у той час, коли у Німеччині не пройшла ще пора реакції, і був навіть ліберальнішим германських [7, с. 90].

З 40-х років почало здійснюватися поступове «вирівнювання» юридичного регулювання внутрішнього управління університетами. Так, у 1841 р. відповідно до положень Загального університетського статуту 1835 р. було приведено статут Київського університету, а його ректор (у тому числі проректор та декани) стали обиратися також на 4 роки. Згодом затверджений 9 червня 1842 р. новий статут Київського університету регулював внутрішнє управління університетом за допомогою низки норм статуту 1835 р. [4, с. 37–57; 13, стб. 91].

У 40–50-х роках ХІХ століття з різних причин (політичних, ідеологічних та ін.) відбулося для університетів макси-

мальне зниження ступеню дозованої ініціативи – за допомогою окремих законодавчих ініціатив фактично скасовувалася дія деяких нормативних положень статуту 1835 р. У 1849 р. указом Урядового Сенату положення статуту 1835 р. відносно ректорської посади були визнані «недостатньо визначеними», і право обрання (а вірніше – призначення) перейшло від університетських рад до міністра народної освіти, причому на невизначений термін [13, стб. 915-916].

У 1851 р. для ректорів університетів (і деканів), які призначалися на посади урядом, була підготовлена та затверджена імператором інструкція, що посилювала нагляд за університетським викладанням і реально знищувала свободу викладання в університетах, жорстко регламентуючи процедуру затвердження програм всіх університетських курсів по лінії: декан – збори факультету – ректор – рада університету – попечитель – міністр. Такий урядовий курс щодо університетів досить своєрідно був сприйнятий деякими, особливо «запападливим», посадовими особами на місцях. Наприклад, Харківський генерал-губернатор Кокошкін, у підпорядкуванні якого з 1846 р. знаходився університет, вважав виключно справедливими подібні законодавчі заходи та запропонував їх логічне продовження: 21 січня 1850 р. він представив у Міністерство народної освіти свій проект про знищення університетських рад та передоручення їх функцій ректору і деканам. У свою чергу, міністр (Ширинський-Шихматов) направив до Харкова відповідь на подання, де вказав на відсутність «достатніх аргументів, щоб погодитися на запропоновані заходи» [2, с. 51-52].

Таким чином, аналіз університетського законодавства та проектів статутів першої половини XIX століття, теорії і практики управління дозволяє виокремити кілька моделей внутрішнього управління у вітчизняних університетах і зробити ряд висновків.

Висновки. Внутрішнє управління у вітчизняних університетах досліджуваного періоду не свідчить про багаторівневу університетську автономію у класичному розумінні даної категорії; вітчизняним вищим навчальним закладам було надано лише окремі самоврядні можливості й ступінь дозованої ініціативи при досить жорсткому контролі були прямим наслідком державного їх походження. Ідея про прямопропорційну залежність ступеня самостійності університетів від рівня централізації державного управління потребує деяких пояснень. Зокрема, максимально автономне становище університетів, законодавчо закріплене статутами початку XIX століття (пояснюване ліберальним періодом царювання Олександра I і репетацією зарубіжного досвіду правового регулювання у зв'язку з новизною питання), було лише красивою теоретичною моделлю, яка виявилась неефективною у період 20-х років. Її недосяжність була наперед запрограмована низкою причин, серед яких необхідно виокремити вкрай низьку кількісну «насиченість» професорських корпорацій, а також відсутність юридичного опрацювання питання про повноваження представників державної влади – попечителів.

Організація внутрішнього управління в університетах за статутом 1835 р. відрізнялась істотним зменшенням самоврядних можливостей на користь державного патерналізму, однак позитивно слід відзначити чітку регламентацію «статусних ролей» всіх суб'єктів управління: адміністративно-управлінського персоналу вищого навчального закладу (ректора, декана), органів громадського самоврядування університету – загальноуніверситетських колегіальних органів (вченої ради університету, правління, факультетської ради та університетського суду) та попечителя.

У межах означеної проблеми дослідження **перспективним напрямком** є вивчення принципів внутрішньоуніверситетського та державного управління вітчизняними вищими навчальними закладами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барабанова С. В. Государственное регулирование высшего образования в Российской Федерации: административно-правовые вопросы / С.В.Барабанова. – Казань : Изд-во Казанского гос. ун-та, 2004. – 360 с.
2. Благовидов Ф. В. Этюд из истории высшего образования в России за время царствования Императоров Александра и Николая I / Ф.В.Благовидов. – Казань, 1902. – 71 с.
3. Журнал Министерства народного просвещения. – 1834. – Т. 2. – 698 с.
4. Журнал Министерства народного просвещения. – 1842. – Т. 8. – Часть XXXIII. – 662 с.
5. Зеленська Л.Д. Учена рада університету: історія, теорія, досвід : монографія /Л. Д. Зеленська ; Харк. нац., пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. – Х. : ХНАДУ, 2011. – 480 с.
6. Зеленська Л.Д., Золотухіна С.Т. Реалізація принципу колегіального управління у вітчизняних університетах ХІХ ст. /Л.Д.Зеленська, С.Т.Золотухіна // Історико-педагогічний альманах. – 2009. – С. 52-57.
7. Иконников В.С. Русские университеты в связи с ходом общественного образования/ В.С. Иконников // Вестник Европы. –1876. – Кн. 11. – С. 78–132.
8. Насыров Р. В. Регулирование права государственной собственности в российском законодательстве конца ХІХ – начала ХХ веков. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Насыров Р.В. – Екатеринбург, 1995. – 185 с.
9. Обиций устав Императорских Российских Университетов. 1835 г. // Сборник постановлений по МНП. СПб.,1875. Т.2: 1825-1855. Отделение 1-е. 1825-1839. – 1223 стб.
10. Покладок Е.Б., Спасская В.В. Эволюция автономии университета в Европе / Е.Б. Покладок, В.В. Спасская. Эволюция автономии университета в Европе // Проблемы зарубежной высшей школы. – Вып. 3. – М. : НИИВО, 1992. – С.1–18.
11. РДІА. Ф. 737. Оп. 1. Од. зб. 154. Арк. 1–157.
12. РДІА. Ф. 737. Оп. 1. Од. зб. 156. Арк. 1–24 (зв).
13. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – СПб.: Тип. императ. акад. наук, 1864. – Т. II. Царствование Императора Николая I. 1825–1855. Отд. II. 1840–1855. – 1351 стб.
14. Сперанский Н. Кризис русской школы. Торжество политической реакции. Крушение университетов. М., 1914. – 271 с.
15. Уставы Императорских Московского, Харьковского и Казанского Университетов 1804 г. // Сборник постановлений по МНП. СПб.,1875. Т.1: 1802-1825. – Стб.299.